

Mälestustahvel Oslo valitsusele



Eesti Vabariigi valitsust eksilis ei tunnustanud E kogu tema tegevuse vältel ametlikult ükski riik, lääneriikides oma tegevust jätkanud Eesti Vabariigi diplomaatilised esindajad hoidsid sellega väga selget distantsi ja pagulaskonnastki ei toetanud eksilvalitsust kaugeltki mitte kõik. Siiski võib tänase päeva ajalisel distantsilt hinnata valitsuse eksilis tegevust Eesti Vabariigi järjepidevuse kandjana oluliseks. Seda silmas pidades otsustasidki Eesti Vabariigi riigikantselei, välisministeerium, Eesti suursaatkond Oslos ja Eesti Muinsuskaitse Selts koostöös Norra suursaatkonnaga Tallinnas, Norra-Eesti Ühingu (Norsk-Estisk forening) ja Comfort Hotel Xpress Youngstorget'iga tähistada Oslos Møllergata 26 asuv hoone, kus 12. jaanuaril 1953 nimetati ametisse Eesti Vabariigi valitsus eksilis.

Nõukogude võimud arreteerisid okupeeritud Eestis suure osa poliitilisest eliidist, nad lasti kas maha või saadeti Siberi vangilaagritesse surema. Ka president Konstantin Päts küüditati koos perekonnaga Venemaale, kus ta vangistati, ja oli kinni peetav kuni oma surmani 18. jaanuaril 1956. Iseseisvas Eestis olnud üheteistkümnest riigipeast hukkasid Nõukogude okupatsioonivõimud neli: Jaan Tõnisson, Friedrich Karl Akel, Jüri Jaakson ja Jaan Teemant; vangistuses suri viis: Konstantin Päts, Ants Piip, Juhan Kukk, Kaarel Eenpalu ja Ado Birk, neist viimane oli enne surma mõistetud; Otto Strandman sooritas arreteerimist ennetades enesetapu ja vaid üks riigipeadest – August Rei – pääses eluga, põgenes Rootsi.¹

Rootsi valitsus, erinevalt mitmetest teistest lääneriikidest, tunnustas Eesti inkorporeerimist Nõukogude Liitu ja Eesti Vabariigi saat-

kond Stockholmis pidi 16. augustil 1940 tegevuse lõpetama. Enne seda oli saadik Heinrich Laretei avaldanud Rootsi välisministeeriumile protesti Eesti okupeerimise ja annekteerimise vastu, samuti keeldus ta saatkonda Nõukogude diplomaatidele loovutamast ja andis saatkonna võtmed üle Rootsi välisministeeriumi esindajale. Samas jäid saadik Laretei ja teisedki diplomaadid Rootsi riiki. Heinrich Laretei, endine Eesti Vabariigi saadik Helsingis Aleksander Warma ja endine Eesti Vabariigi saadik Moskvas August Rei moodustasid 1940. aasta 2. septembril Stockholmis välisdelegatsiooni, mille eesmärgiks oli Eesti Vabariigi okupeerimise ja Nõukogude Liitu inkorporeerimise mittetunnustamise saavutamine lääneriikide poolt.

Kui suvel 1941 okupeeris Saksamaa Eesti, siis keeldus Hitleri juhitud natsiriik Eesti iseisvust tunnustamast. Vastava ettepanekuga oli esinenud Eesti Vabariigi viimane seadusliku valitsuse peaminister Jüri Uluots. Tal oli õnnestunud end NSVL okupatsiooni ajal varjata ja nii pääseda arreteerimisest. Saksa okupatsiooni ajal põranda all tegutsedes alustas Jüri Uluots vastavalt Eesti Vabariigi põhiseaduse §46 toimimist peaministrina vabariigi presidendi ülesandeks, kuna Nõukogude Liidus vangistuses viibival presidendil ei olnud võimalik oma ametikohustusi täita. Ta nimetas vahetult enne uut NSVL okupatsiooni, 18. septembril 1944 ametisse Eesti Vabariigi valitsuse eesotsas peaminister Otto Tiefiga. Kümnest ametisse nimetatud valitsuse liikmest viibisid kaks – August Rei ja Rudolf Penno – Rootsis. Ka Uluotsal, kes oli raskelt haige, õnnestus enne Nõukogude vägede Tallinnasse jõudmist koos pere ja Tiefi valitsuse

¹ Vt. lähemalt nende saatuse kohta näituse kataloogist „Eesti riigipead 1918–1992“. Eesti Muinsuskaitse Selts, 2015.

kohtuministri Johannes Klesmentiga põgeneda mootorpaadil Rootsi, kus ta aga 9. jaanuaril 1945 Stockholmis haiglas maksavähki suri. Uluotsa poolt ametisse nimetatud ja Eestisse jäänud valitsuse liikmed eesotsas peaminister Otto Tiefiga langesid Nõukogude okupatsioonivõimude kätte ja nad kas hukati või siis viibisid pikemat aega vangistuses.²

Sõja käigus, eriti aga enne Eesti vallutamist Punaarmee poolt septembris 1944 põgenes Eestist Rootsi ligikaudu 25 000 inimest. Järgnevatel aastail organiseerusid Eesti pagulased Rootsis, et oma kodumaal sunnitud katkestatud tegevusi siin jätkata. Kui Jüri Uluots suri, siis oleks pidanud peaministriks presidendi ülesannetes saama peaministri asetäitja Otto Tief, kes oli aga nüüd, nagu president Pätski, Venemaal vangistuses. Sellisel juhul pidi vastavalt põhiseaduse §52 ametisse astuma valitsuse vanim liige. Selleks oli August Rei, senine välisminister. August Rei tegi järgnevalt ka uusi ametissenimetamisi, kuid üritas enne teada saada Tiefi valitsuse liikmete saatust. Rootsis viibivate eesti pagulaste hulgas ilmnesis valitsuse loomisel lõhestavad juriidilised ja poliitilised erimeelsused, samuti isiklikud vastuolud.³ Et tekkinud poliitilisest kriisist välja tulla, otsustas August Rei pärast mitmeid ebaõnnestunud läbirääkimisi oponentidega nimetada ametisse teovõimelise valitsuse. Kuna Rootsis oli pagulaste poliitiline tegevus keelatud, siis tehti seda 12. jaanuaril 1953 Oslos Møllergata 26 asuvas

misjonihotellis Ansgar (Ansgar Misjonhotell). Sealset kokkutulekut aitas ette valmistada kauaaegne Eesti Vabariigi aupeakonsul Oslos Richard Bjercke.⁴

Peaminister vabariigi presidendi ülesandeks August Rei nimetas erioiguse alusel Oslos ametisse viieliikmelise valitsuse,⁵ kus iga minister täitis kaht ametikohta:

Johannes Sikkar – peaministri asetäitja ja sise-
minister;

Gustav Suits – haridusminister ja sotsiaalministri
kohusetäitja;⁶

Mihkel Truusoot – majandusminister ja teede-
ministri kohusetäitja;

Tõnis Kint – põllutöominister ja sõjaministri
kohusetäitja;

Aleksander Warma – välisminister ja kohtumi-
nistri kohusetäitja.⁷

Riigisekretäriks nimetati peaministri ase-
täitja Johannes Sikkari ettepaneku alusel 12.01.1953 Heinrich Mark.⁸ Johannes Sikkar ja Aleksander Warma andsid pühaliku töotuse 12. jaanuaril kell 10.15, Tõnis Kint ja Mihkel Truusoot 14. jaanuaril kell 9.00.⁹ Eesti Vabariigi valitsuse eksiilis ametisse astumise koha järgi hakati seda nimetama ka Oslo valitsuseks.

August Rei suri 1963. aastal ja seejärel jätkas peaministrina vabariigi presidendi ülesandeks Aleksander Warma, kes nimetas ametisse uue kaheksaliikmelise valitsuse.

² Vt. lähemalt: Otto Tief ja 1944. a. vahevalitsus. Toimetaja A. Parmas. Tallinn, 2006.

³ Vt. selle kohta lähemalt: Tootan ustavaks jääda... Eesti Vabariigi valitsus 1940–1992. Koostanud ja toimetanud M. Orav ja E. Nõu. Tartu, 2004, lk. 103 jj. Valimiskogu liini pooldajad tulid kokku veel sama aasta 1.–4. märtsini Saksamaal Detmoldi lähedal Augustdorffis. Seal valisid valimiskogu liikmed Johan Holberg, Johannes Soodla ja Timotheus Grünthal 3. märtsil vabariigi presidendi asetäitjaks Alfred Maureri, kes aga suri 20.09.1954. Seejärel nn. Augustdorffi valitsuse tegevus mõne aja möödudes vaibus (vt. Tootan ustavaks jääda... lk. 1380–1389. Sellega ei kadunud aga kaugelgi pagulaste hulgas erimeelsused nn. Oslo valitsuse toetamise või mittetoetamise küsimuses.

⁴ Aupeakonsul Richard Bjerke (06.06.1885 Oslo – 24.02.1966 Oslo) esindas Eesti Vabariiki juba 1920. aastatest alates. Talle oli annetatud 19.12.1927 Punase Risti II järgu I astme mälestusmärk (Eesti tänab 1919–2001. Tallinn, 2001, lk. 236), 22.02.1932 III kl. (samas, lk. 152) ja 21.02.1933 II klassi (samas, lk. 156) Kotkaristi teenetemärk. Nüüd anti talle Oslos üle peaministri Vabariigi presidendi ülesandeks 1. jaanuaril 1950 välja antud käskkirjaga nr. 1 Eesti riigile ja rahvale osutatud teenete eest Valgetähe II klassi teenetemärk (ERA, f. 4969, n. 1, s. 55). 1. juulil 1960 annetas Norra kuningas peakonsul Bjerckele Kuningliku Kuldeenetemedali / Kongens Fortjenstmedalje i guld (Vt. <http://www.royalcourt.no/tildelinger.html?tid=28028&sek=27995&q=b-jercke&type=&aarstall=>).

⁵ ERA, f. 4969, n. 1, s. 3, l. 19.

⁶ Gustav Suits ei olnud Oslos kohal, ei saanud ka pühalikku töotust anda ning seetõttu pandi haridus- ja sotsiaalministri kohused 14.01.1953 Aleksander Warmale. Gustav Suits suri 23.05.1956, osalemata vabariigi valitsuse eksiilis tegevuses.

⁷ Aleksander Warmale jäid ka haridus- ja sotsiaalministri kohused, vt. eelmist viidet (ERA, f. 4969, n. 1, s. 5, l. 2).

⁸ ERA, f. 4969, n. 1, s. 5, l. 1.

⁹ ERA, f. 4969, n. 1, s. 6, l. 4.

Vabariigi Valitsuse ministrite ametisse nimetamine.
ERA, f. 4969, n. 1, s. 3, l. 19

V A B A R I I G I P R E S I D E N D I
K Ä S K K I R I # 3.
Antud erisügusel.
"12." jaanuaril 1953.a.

Nimetan ametisse Vabariigi Valitsuse järgmises koosseisus:
Johannes Sikkar - Peaministri asetäitja ja Siseminister.
Gustav Suits - Haridusminister ja Sotsiaalministri kohustetäitja.
Mihkel Truusõit - Majandusminister ja Teedeministri kohustetäitja.
Tõnis Kint - Põlluminister ja Sõjaministri kohustetäitja
Aleksander Varma - Välisminister ja Kohtuministri kohustetäitja.

A. Rei
Peaminister
Vabariigi Presidendi
Ulesandeks.

Oslo valitsuse liikmete vandetöötus.
ERA, f. 4969, n. 1, s. 6, l. 6

P ü h a l i k t ö ö t u s .

Asudes Vabariigi Valitsuse liikme kohuste täitmisele, olen teadlik, et kannan selles Ulesandes vastutust Eesti Vabariigi ja oma südametunnistuse ees ning pühalikult töotan ustavaks jääda Eesti Vabariigile ja tema põhiseaduslikule korrale ning pühendada oma jõu Eesti vabariigi ja Eesti rahva heaolu ja tuleviku kindlustamisele.

12. jaanuaril 1953. a. kl. 10.15
Joh. S. M -
A. Varma -

Töötuse võtnud: *A. Rei*
Peaminister
Vabariigi Presidendi
Ulesandeks

H. Kark
Riigisekretär

14. jaanuaril 1953. a. kl. 9.00
Tõnis Kint M. Truusõit

Töötuse võtnud: *A. Rei*
Peaminister
Vabariigi Presidendi
Ulesandeks

H. Kark
Riigisekretär



Eesti Vabariigi Valitsuse liikmed Oslos hotellis Ansgar, 13. või 14. jaan. 1953. Ees vasakult: Johannes Sikkar, August Rei, Aleksander Warma. Taga: Mihkel Truusööt, Tõnis Kint, Heinrich Mark. ERA, f. 4962, n. 1, s. 48, l. 80

Voldemar Kures annab eksiilvalitsusele karmi hinnangu: „Kümme või rohkem aastaid tagasi moodustati meil korraka kaks eksiilvalitsust, kuid varsti selgus, et need moodustised süvendavad vabas maailmas asuva eesti ühiskonna sisemist lõhestust ja et väljapoole, meie kodumaa õiguste taastamise tegevuse seisukohalt eksiilvalitsustel ei ole mingit tähendust. Meie naabrid lätlased ei ole sama asjaga eksperimenterinud, sest maailma suurvõimud, kes meie probleemile sümptatiseerivad, ei ole tänaseni avaldanud kalduvust selliseid pagulasvalitsusi tunnistada. Teine asi, kui neid eksiilkabinette oleks nõ. moepärast, oma lõbuks või mingiks sisemise propaganda abinõuks tehtud, kuid nn. Oslo-valitsus on algusest peale seganud Eesti diplomaatilise esinduse tegevust USA-s. Oslo-valitsuse isa, kadunud A. Rei ristas sellise viljatu poliitilise tegevuse liivakastimänguks, kuid ei loobunud kuni surmani ise sellest. Ka

pärast tema surma on tema mõtteosalised jätkanud liivakastimängu. Mingi kahtlase kontinuiteedi-leiutise põhjal on A. Rei järeltulijaks hakanud Aleksander Warma ja moodustanud uue eksiilvalitsuse. See on sündinud häbelikult kuskil nurga taga, ilma, et sinne eesti avalikkus sellest midagi teaks.“¹⁰

Aleksander Warma surma järel 1970. aastal võttis peaministri vabariigi presidendi ülesandis ameti üle Tõnis Kint. 1970. aastate alguses muutus Eesti Vabariigi valitsuse eksiilis tegevus aktiivsemaks.¹¹ Nimetati uusi riigiametnikke, osaleti nagu varemgi Ida-Euroopa pagulaste korraldatud ja kommunistivastastel üritustel, koostati memorandumid, mis saadeti lääneriikide valitsustele ja rahvusvahelistele organisatsioonidele. Valitsuse eksiilis tegevust veerand sajandi vältel hindas siseminister Aksel Mark 1978. aasta jaanuaris: „Kahjatsetavalt on ka teostunud Valitsuse ja ERN-i¹² vahekorras olu-

¹⁰ V. Kures. Eksiilvalitsus ja reaalsus. – Rahvuslik kontakt 1 (31), 1965, lk. 15.

¹¹ Mõnedki Tõnis Kinti algatatud tegevused või tegevuskavad tekitasid vastakaid arvamusi ja teravat kriitikat nii Eesti pagulaste hulgas kui ka tema juhitud valitsuse siseselt.

¹² Eesti Rahvusnõukogu (ERN) asutati Rootsis 1947. aastal ja see toetas Eesti Vabariigi valitsust eksiilis. August Rei, Aleksander Warma olid ERN esimeesteks kuni oma surmani, Tõnis Kint 1975. aastani.

line eraldumine, mille asjaolu on tulnud kahjuks mõlemale poolele. ERN on muutunud üheks paljudest poliitikaga tegelevatest organisatsioonidest, kus erakondlik koalitsiooniseloom on rohkem ja rohkem asendunud isiklikul alusel poliitikaga tegelevate liikmetega. Valitsusel omakorda on hõrenenud kontakt poliitiliste erakondadega ja eestlaste organisatsioonidega ning seega ka eesti rahva poliitilise tahtega okupeeritud kodumaal. Valitsuse personaaluniooni katkemine ERN-ga¹³ võiks olla soodustav kontaktide leidmisel teiste eesti poliitiliste organisatsioonidega ja asutustega nii USA-s, Kanadas kui mujal. Koostöö saamine eesti pagulaskonna organisatsioonidega on hädavajalik, kui valitsus tahab säilitada demokraatlikku rahva tahte esindamise põhimõtet, ja peaks olema tegevuskavas esimesel kohal.¹⁴

1970. aastate lõpus vaibunud tegevus aktiivseerus taas 1980. aastatel,¹⁵ eriti aga aastakümne teisel poolel, mil Eesti ühiskonnas hakkasid toimuma suured muudatused ja käivitus iseseisvuse taastamise protsess. 1990. aastal astus kõrges eas Tõnis Kint tervislikel põhjustel oma kohalt tagasi ja peaministriks presidendile ülesandeks sai Heinrich Mark, kes nimetas erioiguse alusel 20. juunil 1990 ametisse uue valitsuse: Enno Penno – peaministri asetäitja; Peeter Luksep – finantsminister; Johan Ungerson – haridusminister; Aino Lepik von Wirén – kohtuminister; Mihkel Mathiesen – majandusminister; Helmut Talts – põllutöominister; Aksel Mark – siseminister; Ivar Paljak – sotsiaalminister; Jüri Toomepuu – sõjaminister; Jaan Timusk – teedeminister; Olev Olesk – välisminister; Arvo Horm – portfelli minister; Ants Pallo – portfelli minister.¹⁶ Katrin Nyman-Metcalf nimetati riigisekretäriks.

Kui 20. augustil 1991 taastati iseseisev Eesti Vabariik ja rahvahääletusel võeti vastu uus põhiseadus, siis tunnustas seda ka Eesti Vabariigi valitsus eksiilis.¹⁷ Vabariigi valitsus eksiilis

lõpetas oma tegevuse 7. oktoobril 1992 pärast seaduslikult valitud Riigikogu esimest istungit Tallinnas Toompeal. 8. oktoobril andis vabariigi valitsuse eksiilis peaminister presidendile ülesandeks Heinrich Mark Toompeal Riigikogus oma ameti üle vastavalt uuele põhiseadusele Eestis valitud president Lennart Merile.¹⁸

Mitmed viimase vabariigi valitsuse eksiilis liikmed ja peaministri presidendile ülesandeks poolt ametisse nimetatud riigiametnikud osalesid või osalevad tänaseni aktiivselt Eesti poliitikas, riigiametites ja avalikus elus, samuti eestlaskonna tegevuses Rootsisis ning teistes riikides.

Oslosse 2. oktoobri keskpäeval tahvli avamise tseremooniale kogunenud ligikaudu pooltsadat inimest tervitas Møllergata 26 hoonel praegu tegutseva Comfort Hotel Xpress Youngstorget'i esindaja. Kõnedega esinesid Eesti Vabariigi riigisekretär Heiki Loot ja Norra Euroopa-minister Vidar Helgesen.¹⁹ Seejärel võttis sõna Eesti suursaadik Oslos Simmu Tiik, kes luges ka ette viimase valitsuse eksiilis välisministri Olev Oleski tervituse USA-st. Sõna said Eesti välisministeeriumi Euroopa ja Atlandi-ülese koostöö osakonna peadirektor Aino Lepik von Wirén, kes kuulus Eesti Vabariigi valitsuse eksiilis viimasesse koosseisu justiitsministrina, ning Rootsisis elav eksiilvalitsuse sotsiaalminister Ivar Paljak. Samuti kõneles Hege Boman Grundekjøn Norra-Eesti ühingu, tänu kelle sihikindlale tegevusele tahvli ülespaneku mõte suuresti üldse teoks sai. Kohal viibisid kaks endist Norra suursaadikut Eestis ja teisi Tallinnas Norra saatkonnas töötanud inimesi, Norra-Eesti Ühingu ja Eesti Seltsi Norras juhatuse ja teised liikmed, aupeakonsul Richard Bjercke pojapoeg jt. Pärast mälestustahvli avamist mindi Vår Frelzers kalmistule, et asetada tänu märgiks lilled ja süüdata küünlad aupeakonsul Richard Bjercke haual.²⁰ Kalmistul

¹³ Aastatel 1976–1979 oli ERN-i esimees Johannes Mikhelson, 1979. aastal valiti ERN-i esimeheks Aksel Mark.

¹⁴ Aksel Mark. 25 aastat Oslost. Käikiri: ERA, f. 4969. n. 1, s. 61, l. 72–73.

¹⁵ 16. juulist 1978 kuni 5. juunini 1985 ei toimunud ühtegi Eesti Vabariigi valitsuse eksiilis koosolekut.

¹⁶ ERA, f. 4969, n. 1, s. 3, l. 89.

¹⁷ Eesti Vabariigi valitsuse eksiilis deklaratsioon tegevuse lõpetamise kohta 16. juulist 1992 (ERA, f. 4969, n. 1, s. 2, l. 93).

¹⁸ Vabariigi valitsuse eksiilis tegevuse lõpetamist ei pidanud aga mitte kõik õigustatuks olukorras, kus Eesti territooriumil olid veel okupatsiooniväed, samuti 1938. aasta põhiseaduse jätkuvad toetajad, ja 15. septembril 1992 nimetas Vabariigi Valitsuses eksiilis majandusministrina tegutsenud Mihkel Mathiesen ametisse 1938. aasta konstitutsioonile tugineva Eesti Vabariigi valitsuse ehk nn. Nõmme valitsuse. Üritades kümme aasta vältel edutult toetajaskonda leida, hääbus Nõmme valitsuse tegevus.

¹⁹ Vt. tema kõne teksti: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/avduking-minneplakett/id2456481/>.

²⁰ Haua nr. Oslo Vår Frelzers kalmistul 01.022.04.017.



Riigisekretär Heiki Loot ja Norra Euroopa-minister Vidar Helgesen eemaldavad tahvliilt katte. Paremalt viimase valitsuse eksilis ministrid Aino Lepik von Wirén ja Ivar Paljak. Foto P. Pillak

pidas tänukõne aupeakonsuli pojapoeg Leif Bjercke. Mälestusplaadi avamise puhul toimus õhtul Eesti suursaadiku Simmu Tiigi, Hege ja Arvid Grundekjøni²¹ poolt Villa Grundebos korraldatud vastuvõtt ja kontsert.

Autor tänab Katrin Nyman-Metcalfi ja Enn Nõud tehtud tähelepanekute ja täpsustuste eest.

Peep Pillak



Peep Pillak

(1957), MA, vanem raamatukoguhoidja,
Hoiuraamatukogu,
Suur-Sõjamäe 44 A, 11415 Tallinn,
peep.pillak@gmail.com

²¹ Arvid Grundekjøn on ärimees ja konservatiivne poliitik, aastast 2014 Kristiansandi linnaeapea, Läti aukonsul Norras.